

négy fia a harctéren küzd. A legfiatalabb mint tartalékos hadnagy a déli harctéren súlyos sebet kapott és amikor hazajött, megtudta, hogy apját azalatt bebörtönözték. Négy fiú a harctéren küzd, és apjuk — hazaáruló! Ez nem egyedülálló eset. Testvéreink és fiaink a harcmezőkön véreznek, mi azalatt a börtönben és számkivetésben ülünk. Ahhoz, hogy valaki ma nálunk hónapokon keresztül üldöztethető legyen, teljesen elegendő, hogy ellenzéki érzelmű volt és szerbajkú. Más bűne nem kell hogy legyen. És nincs valamirevaló magyar ember, ki szavát hallatná ez ügyben.³

Végzem soraimat bár még sokat beszélhetnék arról, hogy hogyan és miért történt mindez, milyen lelki tortúrákon kellett nekünk és családjainknak végigesniünk, hogy mi történt pld. a nagybecskerekiekkel, a pancsovidékiekkel (Pop Csicsó képviselő úr levele szerint ez utóbbiak közül annak idején circa 170 lett az aradi várba szállítva és az ő közbenjárása folytán szabadonbocsájtva, itt jegyzem meg, hogy Dragicsevic dr. pancsovai orvos, a magyar radikális párt igazgatósági tagja, amikor augusztus első napjaiban katonai szolgálatra jelentkezett Nagykikindán, ott letartóztatták, velünk együtt pár napig a törvényszéki fogházban tartották és ezután valahova elszállították.) stb. De velem úgyis túl hosszú és lehet, hogy máris sokat mondtam.

Haboztam, vajon megírjam-e egyáltalán ezen leveletemet, avagy nem. De ha már megírtam, súlyt helyezek arra, hogy kezébe kerüljön: elküldöm egy ismerősömnnek, ki jelenleg mint tart. hadnagy ideiglenesen Budapesten tartózkodik azzal, hogy vagy adja át személyesen vagy küldje el postán ajánlottan.

Fogadja kérem nagyrabecsülésem kifejezését.

Kitűnő tisztelettel igaz híve

Dr. Jaksits Zsarko

Pápa, 1915. jan. 21.

B

1915 márc. 23–ápr. 30

Dula Máténak, a Szlovák Nemzeti Párt elnökének két magánlevele Jászi Oszkárhoz

OSZK Kézirattár, Jászi-fond 114/19

(Kézírásos eredeti iratok)

1

Mélyen Tisztelt Uram!

Tegnap bölcse cikke¹ folytán legyen szabad tisztelettel tudatnom, hogy vidékünkön a sovíniszta áramlat széleskörű, eddig nem tapasztalt méreteket ölt s az adminisztráció hallgató hozzájárulásával mind sűrűbben és sűrűbben veti mérges hullámaival.

Ami eddig soha meg nem történt, lejátszódott e hó 7.én Turócszentmártonban az akkor megtartott népfelkelők szemléjén. Az „alkalmasak” megesketése előtt Bauer, közös főhadnagy, felhívta

³ Egyedül a Népszava és a Világ (többek között maga Jászi Oszkár) közölt kritikus hangvételű írásokat a háború első hónapjaiban a dél-magyarországi szerbekkel szemben foganatosított hatósági intézkedésekről (vö. Iratok VI. köt. 27. I. sz.; Jászinak a világháború alatti publicisztikájából bő válogatást nyújt: *Múlt és jövő határán*. Bp. 1918). Mint azt a kötetünkben 9. és 10. sz. alatt közölt iratok is jelzik, a m. kir. kormány igyekezett fellépni a katonai hatóságok túlkapasai ellen, bár tény, hogy maga Tisza is a kemény fellépés híve volt a szerb politikusok vonatkozásában.

¹ Az említett cikk címe és lelőhelye: *Vétkes hallgatás*. — Világ 1915. márc. 21; 80. sz. 1–3. l. — Jászi Oszkár ebben a vezércikkében minden korábbi megnyilatkozásánál határozottabban foglal állást amellel, hogy a magyarországi poli-

azokat, akik magyarul *akarnak* esküdni, hogy menjenek a szomszédos szobába, a többiek pedig maradjanak helyükön. Az eskü letétel után a nevezett főhadnagy kiosztotta az ú.n. „népfelkelési igazolványi lapokat” s midőn Várnai István, Čajda Miklós s majd Paulinyi-Tóth Illés önkéntesekre került a sor, akik az esküt tót anyanyelvükön tették le, a főhadnagy hevesen kifakadt: „Hát hogy esküdhettek tótul!?” S midőn az önkéntes tiszta lelkiismerettel védekezett, hogy: „talán mindegy az, vajon ugyanazt az esküt magyarul, vagy anyanyelvén teszi le”, a főhadnagy fenyegető megjegyzésével: „No, nálunk az nem mindegy, különösen az önkénteseknél azt nagyon szigorúan vesszük” őt feljegyeztetni rendelte. A másik önkéntestől megkérdezte, vajon tisztí vizsgát is akar-e letenni s igenlő válaszára a főhadnagy megjegyezte: „Majd gondom lesz rá!”

Másnap mind a három önkéntes Kőszeghy őrnagy által a sorozóbizottság elé lett hivatva s ott az esküt másodszer s most magyar nyelven kellett letenniök, mert a nevezett őrnagy állítása szerint annak, aki magyarul tud, a törvény értelmében az esküt magyar nyelven muszáj letennie.

Szomorúbb eset történt meg Liptószentmiklóson. Ott a sorozó tiszt azzal a felszólítással fordult az „alkalmasokhoz”, hogy akik magyarok, azok lépjenek előre. Miután a besorozottak között magyar nemzetiségű nem volt, nem lépett előre senki.

Emiatt a tót anyanyelvű önkéntesek számba ötven 1–5 napra lecsukattak. Van közöttük olyan, aki arra hivatkozott, hogy magyarul nem ért s ezért magyarul nem esküdhetik. Talán ezt enyhítő körülménynek minősítették, mert őt *csak* egy napra zárták be.

Ily körülmények között teljesen osztom és velem együtt valamennyi tót nemzetiségű elvtársam abbéli aggodalmait, hogy a felzavart nemzetiségi békés együttélés lehetővé tételére, háborúnk lefolyása semmi befolyással nem lesz. A sovén áramlat nőten nő, a nemzetiségi „szájkosár” és üldözések hatása máris észlelhető az összes nemzetiségi periferiákon és mi lesz, ha testvéreink visszatérnek a lövészárokból és tudomást szereznek a keserű meghurcoltatásokról?

Elvitélzünk, mert sem a magunk, sem a mások baján okulni nem tudunk.

Fogadja mélyen tisztelt Uram nagyrabecsülésem nyilvánítását, mellyel maradtam

Turócszentmártonban, 1915. március hó 23-án,

kiváló tisztelettel:

Dula Máté

---

tikai demokrácia megteremtése és a nemzetiségi kérdés rendezése kölcsönösen feltételezi egymást. Hiába ígér Tisza István miniszterelnök engedményeket a „hazafias nemzetiségeknek, különösen a románságnak”, s hiába követel Károlyi Mihály politikai jogokat „a rettenetes áldozatokat hozó magyar nép számára”, a két — egyaránt jogos — törekvés ily módon: egymástól elkülönülve, sőt egymással szembeállítva nem valósítható meg. „A miniszterelnök üzenete ugyan képes a nemzetiségi tábor egy részét hevíteni — állapítja meg közel fél évvel a magyar–román paktumtapogatózások kezdete után Jászi —, de nemcsak a magyarság, hanem maguknak a nemzetiségeknek is fejlettebb csapata a szíve mélyéig bizalmatlan olyan nemzetiségi koncessziókkal szemben, melyeket nem kísér a politikai demokrácia, a népparlament levegője, sőt amely olykor kifejezetten a magyar népszabadság törekvései ellen játssza ki azokat.” Másrésztől viszont „mindaddig, míg a nemzetiségi elnyomás bacilusait a magyar társadalom ki nem küszöböli, a politikai demokrácia is csak tökéletlen lehet, mert a nemzetiségi szájkosár és börtön bármikor az elégedetlen magyarság ellen is átfordítható.” Ezt a dilemmát az immár nyolc hónapja folyó háború még jobban kiélezi: „Nemzetiségi egyenjogúsítás politikai demokrácia nélkül, vagy politikai demokrácia nemzetiségi egyenjogúsítás nélkül a háború után még képtelenebb, még gyűlöletesebb félrendszer lesz, mint ma, valami torz orvosság, mely a szervezet egyik részét meggyógyítja, de úgy, hogy a másikat még jobban megmérgezi.” Jászi Oszkárnak tehát ekkor az volt a meggyőződése, hogy szintézist kell kialakítani a Tisza-féle nemzetiségi és a Károlyi Mihály-féle választójogi program között, mivel „a jogi demokrácia nyelvi és gazdasági demokrácia nélkül, a nyelvi és gazdasági pedig jogi nélkül üres formula, értéktelen papirosalkotmány” (i. h. 2. l.).

Mélyen tisztelt Uram!

Őszinte köszönettel vettem minapi levelemre adott válaszát.²

Arról én is meg vagyok győződve, hogy a mindkettőnk által már most előrelátott csúnya sovén nacionalista reakció nem fog örökké tartani, s hogy az előbb-utóbb újult erővel előtérbe nyomulandó, demokratikus eszmék — a magyarság és a nemzetiségek progresszív elemeit bensőbb viszonyba fogják összehozni.

Reám és elvtársaimra csak az leverő, fájdalmas hatással van, hogy a nemzetiségek és a magyarság fiai által egyenlő lelkesedéssel és vitézséggel hazánk megvédése érdekében vívott véres harc eredményéhez szövött reményeinkben — csalódtunk.

Mi szentül hittük, hogy a gőgös lenézésnek, nemzetiségi üldözéseknek végére járunk a tömérdek áldozatokat megkívánt háborúval, s íme — annak az ellenkezőjét tapasztaljuk. A tömlőceik tömve vannak tót emberekkel, minden tót érzelmű ember rendőri felügyelet alatt, félévi elzárással büntetetik, aki eldandolni merészelt a múlt század 30-as éveiben költött tót dalt „Hej slováci ešte naša slovenská reč žije” (Hej tótok él még tót nyelvünk)!

A sovíniszta örület nem csak a tót intelligens osztályban, de főleg köznépünk széles rétegeiben oly nagymérvű elkeseredést okozott, hogy csak az Úristen megmondhatja annak, mikor fognak az ejtett sebek behegedni.

Ez, mélyen tisztelt uram engem nagy aggodalmakkal tölt el. Tőlem telhetőt megtettem, hogy a múlt események miatt létezett bizalmatlanságot eloszlassam, hogy elvtársaimban egy szebb, jobb jövő reményét felköltsem — ami most történik halomra dönti működésem eredményeit.³

Rosszul, nagyon rosszul érzem magamat. Nem tehetek róla, én helyzetünket — nagyon sötétnek, kilátástalannak találom.

Fogadja mélyen tisztelt Uram nagyrebecsülésem nyilvánítását, mellyel maradtam
 őszinte tisztelője

Ruttka, 1915. április 30.

Dula Máté

² Jászi válasza valószínűleg nem maradt fenn, ugyanis sem a pozsonyi, sem a turócszentmártoni Dula-gyűjteményben nem található.

³ Hasonló értelemben írt ekkortájt Dula prágai ismerőseinek is, bírálva Tiszát és a magyar kormányzati nemzetiségi politika kiváráó taktikázását.

1916 szept. 15

*Lupaş János erdélyi román politikus levele Jászi Oszkárhoz ruszti internálásából*OSZK Kézirattár, Jászi-fond 114/30
(Kézírásos eredeti irat)

Nagyságos Dr. Jászi Oszkár úrnak

Egy 8 napig tartó — 2 napon s 3 éjjelen át nyitott kocsiban, hideg és esős időben, azután pedig túlszűfolt zárt kocsiban — tett út fáradalmaitól teljesen kimerülve érkeztem Rusztra, a Fertő tó mellékére, ahol jelenleg — a hazánk erdélyi határszéleire zúdult szerencsétlenség következtében — internálva vagyok.

Augusztus 28-án, éjnek idején lettem kiragadva szeretett családom, feleségem, özvegy anyám s 3 kiskorú gyermekem karjai közül és a bizonytalanság országújtjára indítva,¹ most immár 3 hete, hogy semmiféle értesülést sem kaphatok családom állapotáról. Ez okból borzasztó lelki gyötrelmek között múlnak nagynehezen a napok.

Anyagi helyzetem is túlnehéz. Teljesen váratlanul és készületlenül ért minket ez a nehéz csapás. A csendőrök nem adtak időt arra sem, hogy valamiképpen előkészülhessünk ezen nehéz és bizonytalan tartamú utazásra. Sem pénzt, sem kellő ruházatot nem vihettem magammal. Csak egy szál nyári ruhában s felöltőben kellett hazulról elindulnunk s itt a kietlen *Fertő* partján az őszi szelek kezdik immár fújni szomorú nótáikat s következik majd a tél a hideg, fagyos napokkal — uram istenem, mi lesz velünk akkor?

Hogy hazulról kapjak valami pénzt vagy ruhát, erre már nincs kilátás. Írtam haza többször, de minden eredmény nélkül. Próbáltam sürgönyözni is, de szintén eredménytelenül. Úgy látszik, Szelistye vidékén már nincs rendes postai közlekedés.

Szomorú sejtelmek, emésztő gondok és lelket maró töprengések teszik itteni akaratlan tartózkodásomat annyira súlyossá és kietlenné.

A szenvedések és nehézségek kavargó óceánján úszik az emberiség napjainkban. De higgye el, Jászi Úr, a nagy szenvedések között az internáltak lelki gyötrelmei és fizikai nélkülözései nem állnak utolsó helyen!

Ismervén Jászi úrnak irántam több ízben tanúsított jó indulatát, s baráti érdeklődését, nagyon kérem értesíteni arról, hogy miképp volna lehetséges bármily kerülő úton családommal levelezni. Egyszersmind kérem ismert befolyásával odahatni, hogy a könyörületeség érzete terjedjen a magyar közvéleményben az internáltak nehéz s általuk meg nem érdemelt sorsával szemben. Végül arra kérem, hogy a *Világból* egy példányt részemre küldetni méltóztassék kezdve *f. é. szeptember 10-ikével*. Az előfizetési árt utólag fogom beküldeni, esetleg valami cikket vagy tanulmányt fogok a *Világ* hasábjai számára rendelkezésre bocsátani.

Becses válaszát várva, maradtam teljes tisztelettel szolgálatra kész híve:

Dr. Lupaş János²

Ruszt, 1916. IX. 15.

¹ A magyar kormányzat által az erdélyi román támadás esetére kidolgozott óvintézkedések részeként román közéleti személyiségek internálására is sor került (vö. 108. sz.).

² Lupaş és Jászi kapcsolata a háború végső szakaszában ismét dokumentálható: Jászinak a Huszadik Század 1918. júniusi számában meghirdetett nemzetiségi anketjára Zoch Sámuel szlovák politikus mellett egyedül Lupaş küldött érdemi választ, amelyet azután *A nemzetiségi kérdés jelene és jövője* (Bp. 1919.) c. kötetben is megjelentettek.